

Zala megye az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharc idején

A megye gazdasági-társadalmi fejlettségét tekintve a XVIII. sz. végén a XIX. sz. első felében nem tért el számottevően az országos átlagtól. A megye politikai életének vezető egyéniségei azonban időnként az országos eseményeknél is hallatták szavukat. Az 1790-es években Spissich János alispán részese a jakobinus mozgalomnak. A reform országgyűléseken Deák Ferenc Zala megyei követ szerepe ugyancsak közismert. A század 30-40-es éveiben zajló parasztmozgalmak megyénket is érintették, jelezve a gazdasági, társadalmi feszültségeket, amelyek végül is elvezettek a forradalomig.

Közvetlenül a forradalom előtt a megye politikai vezetését az árutermelésbe bekapcsolódott liberális középbirtokosok tartották kezükben. Jelentősen nem befolyásolták és nem korlátozták vezető szerepüket a nagyszámú bocsoros nemesek, a jelentős birtokkal – uradalmakkal – rendelkező főnemesi családok (Festeticsek, Batthyányak stb.) és az egyház sem. Radikálisabb polgári átalakulást hirdető és követelő értelmiség, polgárság a megyében nagyobb számban csak Nagykanizsán létezett. Ezen erőviszonyok határozták meg azt, hogy a reformországgyűléseken a megye képviselői többnyire polgári átalakulás megvalósítását célzó reformok mellett, azok szellemében foglaltak állást és ugyanez a szellem érvényesült a megyegyűléseken is.

Az utolsó rendi országgyűlés eseményeiről, munkájáról a megye politikai közvéleménye a követek jelentéseiből értesült. A megye közgyűlése a követ-jelentéseket többször is megtárgyalta és a követeknek adott utasítások a megyei vezetés ellenzékiességét mutatták. 1848. március 15-én reggel Zalaegerszegen összeült közgyűlésen olvasták fel Tolnay Károly és ifj. Csuzy Pál követek jelentését, amelyben beszámoltak az addig ismert európai forradalmi eseményekről, az országgyűlés március 9-i felirati javaslatának megszületéséről. A közgyűlés egyetértett a javaslat minden pontjával: *a törvény előtti egyenlőség, a közteherviselés, a felelős magyar kormány felállításának követeléseivel.* Egyetértettek abban is, hogy mindez a Pragmatica Sanctio sértetlenül hagymása mellett valósuljon meg. Mindezt azonban kevésnek tartották. A követeknek további javaslatokat fogalmaztak meg: *a sajtószabadságot, a népképviselési rendszer bevezetését, magyar vezényleti nyelvű hadsereget.* Követelték az adminisztrátori rendszer megszüntetését, a törvénysértő hivatalnokok mielőbbi felelősségre vonását. (Ezeket a követeléseket közben, a bécsi forradalom hatására a Kossuth vezette baloldal a felirati javaslatba beépítette, csak erről a megyegyűlés még nem értesülhetett.) Határozat született arról is, hogy a megye képviselőiben Deák Ferencnek feltétlenül Pozsonyba kell utaznia és az új törvények megalkotásában részt kell vennie. Ő volt – a közgyűlés jegyzőkönyvéből idézem –: *Azon legfőbb egyik egyén, ki rendíthetetlen jelleme, tiszta hazafisága, mély belátása, a múltat, a jelent és jövőt összefüggésben képes ítélő tehetsége által a haza javára legtöbbet eszközölhet.*“

Másnap Deák Kehidáról Zalaegerszegre jött és gyenge egészségi állapota ellenére elfogadta a követséget. Ekkor érkezett meg Tolnay magánlevele is, amelyben írta, hogy az országos rendek pártszínezet nélkül Deák megjelenését kívánják az országgyűlésen. Ugyanezen levélben tájékoztatott a március 13-i bécsi eseményekről és a pozsonyi fejleményekről is.

A március 15-i pesti eseményekről az első hivatalos és pontos tájékoztatást március 17-én kapta meg a megyei vezetőség Csányi Lászlótól. Március 18–19-én pedig már az egész megye, ki-ki hovatarozása, politikai beállítódása szerint örült, lelkesedett, vagy félt a várható következményektől. Nagyobb méretű tömegdemonstrációra csak Nagykanizsán került sor március 19-én, vasárnap. Dél előtt fiatalok csoportja nemzetiszínű kokárdával vonult végig a városban. Letépték a sóház feletti kétéfű sást és magyar zászlókat raktak a helyére. A városházán szabadság-egyenlőség-tesztvérség feliratot helyeztek el. Délután 4 órakor pedig a felsőtemplomnál nagyszabású gyűlés volt, ahol a szónokok az új vívmányokat magyarázták a

lelkes tömegnek. E rokonszenv-tüntetés szellemi termékeként született meg másnap, március 20-án a városi tanács kiáltványa, amelyet a megyebeli polgárokhoz, valamint feliratként az országgyűléshez címeztek. A kiáltvány első része a kanizsai polgárság elégedettségét, örömét fejezi ki az országgyűlés eddig végzett tevékenységével kapcsolatban. Ezután pedig – pesti mintára, de attól lényeges eltérésekkel sorolják fel pontokba foglalva a további megoldásra váró feladatokat. A kanizsai 12 pont összeállítói, megfogalmazói ismerték a pesti 12 pontot, de tájékozottak voltak a pozsonyi országgyűlés munkájáról is. Ennek megfelelően a kiáltvány a pestihez hasonlóan tartalmazott olyan követeléseket, amelyeket az országgyűlés felirati javaslatából még kimaradtak (népképviselési országgyűlés, önálló magyar hadsereg) és kiegészült néhány helyi javaslattal is (tanítói szabadság biztosítása, lottó-játék eltörlése, papí javak közhasznú intézetek létesítésére fordítása.)

Március utolsó napjaiban megérkeztek a megyébe az országos hatóságoktól az első rendeletek, utasítások, amelyek már az átalakulást segítették. A régi megyegyűlés helyébe központi választmány megalakítására került sor, amelynek fő feladatául a rend és a béke fenntartását szabták. Tagjai a megye vezető hivatalnokai, földbirtokosai lettek, kiegészülve néhány városi polgárral.

Az utolsó rendi országgyűlésen megalkotott és a király által április 11-én szentesített törvények kihirdetésére május 8-án a megyei választmány népképviselési gyűlést hívott össze Zalaegerszegre. Falvak, mezővárosok és a helybeli polgárok több ezres tömege előtt ismertették az új törvényeket és közfelkiáltással megválasztották a megyei Állandó Bizottmányt, a legfontosabb végrehajtó hatalmat gyakorló testületet. Megvalósultak tehát a márciusi forradalom alapvető vívmányai. Sor került a jobbágyság felszabadítására: az úrbéri viszonyok és a feudális szolgáltatások megszűntek. A parasztság jelentős része készülődhetett, hogy 48 nyarán, őszén saját földjéről takarítsa be a termést és megszabadult az úrbéri szolgáltatásokról (kilenced, robot). Megkezdődhetek a népképviselési választások előkészületei és törvényes formák közt folytatódhatott az elért eredmények megvédését szolgáló nemzetőrség szervezése.

Az áprilisi törvények (V. tc.) népképviselési alapra helyezték az országgyűlés tagjainak megválasztását. A nemesség megtartotta szavazati jogát, cenzushoz kötve ugyan, de szavazhatott a kézműves-kereskedő réteg, az értelmiség, valamint a legalább 1 úrbéri telekkel rendelkező paraszt is. Zala megye lakóinak száma Fényes Elek statisztikája alapján (1846) 298 515 fő volt. Ebből az összeírt választók száma: 24 878 fő, az összlakosság 8,33 %-a az országos 6 %-kal szemben). A kedvezőbb arányt a nemesség nagyobb száma és a telkes jobbágyság számának a XIX. sz-ban bekövetkezett jelentős növekedése indokolja. A törvény értelmében a megye 9 képviselőt választott. A választások lebonyolítására külön bizottság alakult a központi választmányból.

A választásokat június 15-re, csütörtöki napra tűzték ki. Nincs adatunk a részvétel arányáról, de feltételezhető, hogy a legnagyobb dologidőben, hétköznapra kitűzött választásokról a szavazásra jogosult parasztság jelentős része távolmaradt. A legtöbb kerületben egyhangú volt a döntés, az egyetlen jelölt szerezte meg a szavazatok összességét. Zala-szentgróton Deák Ferencet, az akkori igazságügy minisztert választották meg. Ugyancsak egyhangúlag lett képviselő a csáktornyai kerületben Glavina Lajos táblabíró-levéltárnok, Keszthelyen Tolnay Károly főszolgabíró, a baksai kerületben Simon Pál ügyvéd-földbirtokos, Tapolcán Puttheányi József földbirtokos, Letenyén Horváth József földbirtokos, s végül Zalaegerszegen a hazafiságáról, szilárd jelleméről és tehetségéről híres megyei ügyész, Csertán Sándor.

Két kerületben nem volt zavartalan a választás. Az alsólendvai választókerületben két jelölt volt: Gyika Jenő főszolgabíró és Horváth Péter földbirtokos. Itt az első választás eredménytelen volt, a másodikra Gyika Jenő visszalépett, így könnyű győzelmet arathatott Horváth Péter.

Véres esemény színhelye volt a nagykanizsai kerület, ahol 3 jelölt között folyt a harc. Babochay János ügyvéd, a kiskanizsaiak, Boja Gergely tanítóképző intézeti tanár a falusiak és a kanizsaiak, míg Chernel Ignác a

Batthyány uradalom ügyvédje a békésebb szellemű falusiak képviselőjelöltje volt. Bár a választások nyugalmára pandúrok és fegyveres nemzetőrök ügyeltek, itt a jelöltek párthívei összeverekedtek. A véres eseménynek 3 halálos áldozata és számos sebesültje lett. A választást félbe kellett szakítani, s csak a június 27-ére kiírt pótválasztások – ahol katonaság fogta körül a választókat – szerezte meg Boja Gergely a szükséges szavazatokat. A harc később foly-

tatódott, ahol is Babochayék a választást megóvták, de az igazoló választmány nem látta bizonyítottak a felsorolt vádakát, s elutasította őket.

A győztes pesti forradalom Közbatársági Választmányának első intézkedései közé tartozott a nemzetőrség megszervezése. E választmány tagjai között találjuk Csányi Lászlót is, aki Zala megye vezető tisztviselőihez – többek közt Csillagh Lajos alispánhoz – írt levelében kiemeli a nemzetőrség szerepét a béke és a rend fenntartásában. Így nem véletlen, hogy Zalaegerszegen már március 21-i városi közgyűlésen ideiglenes polgári őrség felállítását határozta el a képviselőtestület. Április elején a megye más városaiban is sor került nemzetőr egységek felállítására. Kanizsán például külön öregekből és fiatalokból álló szakaszok alakultak. Díszes egyenruhát is csináltatott a város részükre. Keszthelyen a Georgikon intézet növendékei tanáruk vezetésével alakították meg a „Zala megyei önkéntes csapat”-ot, s katonai gyakorlatot is tartottak. Feladatuk a belső rendre való ügyelés volt, a közbiztonság megőrzése. Festetics Taszilo gróf anyagilag is támogatta őket. A nemzetőrség szervezésében – főleg a falvakban – ahol a vagyonosabb parasztokból kellett volna a törvény értelmében rendfenntartó alakulatokat létrehozni – kisebb-nagyobb zökkenők mutatkoztak. Volt, ahol a zselléreket is besorozták (pl. Tófej), máshol a nép a nemzetőrségben a katonaság új fajtáját látta. A szervezésért felelős megyei hivatalnokok pedig nem szívesen adtak fegyvert az áprilisi törvényekkel elégedetlen parasztok kezébe. A megyei alispán Csányi Lászlóhoz írt levelében e félelmének ad helyet: „Őrseregünk felfegyverkezve, a küzdelmi tért odahagyja, s visszafordulván bennünket fog lelövellőzni...” Problémát okozott az is, hogy nem volt elég pénz a felszerelésre, megfelelő fegyverzettel, ruhával való ellátásra.

1848. április végére, május elejére a délvidéki zavargások hatására nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország területén állomásozó, nagyrészt idegen származású katonaság nem eléggé megbízható, az újonnan szervezett nemzetőrség pedig rosszul felszerelt és kiképzetlen és nem alkalmas az ország függetlensége és törvényes rendje fenntartására.

Május 16-án jelent meg a Batthyány kormány rendelete, amely tízezer főből álló „rendes nemzetőrség” toborzás útján történő felállításáról intézkedik. A toborzásra 21 várost jelöltek ki, köztük Zalaegerszegt. Az itt besorolt, 3 évi szolgálatot vállaló önkéntesekből alakult meg a 7. honvédszászlóalj.

Az ország pénzügyi helyzetének javítására, illetve a honvédelmi kiadások fedezésére a kormány külön rendeletet bocsátott ki a haza javára történő közadakozásról. Kiküldött biztosokkal megyénkben is megindult a gyűjtés, amelynek eredményeként jelentős összegekkel, arany és ezüst tárgyakkal járultak hozzá a honvédelem költségeihez. A hiányos megyei adatokból, listákból kitűnik, hogy az adakozásból a birtokosok és a szegényebb néprétegek egyaránt kivették a részüket.

A külső veszély növekedésével párhuzamosan a kormány egyre határozottabb intézkedéseket hozott. Június 2-án Csányi Lászlót kinevezték a dunántúli megyék teljhatalmú kormánybiztosának, rendelkezésére bocsátva a Dráva menti megyék nemzetőrségét, s az itt állomásozó sorkatonaságot is. Csányi a Horvátországból érkező hírek hatására elrendelte a nemzetőrség mozgósítását, s július 1–8 között a Dráva és a Mura mentén 4 hetes váltásokkal határőrzési feladatokkal bízta meg őket. A felvonuló nemzetőrcsapatok felett július 7-én Nagykanizsán Csányi szemlét tartott. Július közepén – a szomszédos Vas és Somogy megyék nemzetőreit és a rendes katonaságot (kb. 6000 fő) is beszámítva Csányi csaknem 25 000 ember felett rendelkezett a DNY-i országhatár közelében. Ez sem bizonyult azonban elegendőnek, mégpedig két okból: a reguláris katonaság zömében idegenekből állt, s nem volt megbízható (Ottmiger Ferenc parancsnok például Jellasicssal is tárgyalt, s később át is szökött); másrészt a nemzetőrség nem volt alkalmas komoly támadás kivédésére. Augusztus végén a kormány végre belátta, hogy meg kell erősíteni az ország délnyugati határait. Gróf Teleki Ádámot vezényelték le csapataival együtt, hogy szervezze meg a védelmet. Másrészt augusztus 15-én felszólította a dunántúli törvényhatóságokat – önkéntes mozgó nemzetőrség felállítására (3 évig, vagy a háború végéig kellett szolgálniuk). Szeptemberben Zala megyében is megalakult az önkéntesekből álló zászlóalj – amely később a 47. honvédszászlóaljja alakult.

Szeptember elejére a határ mentén súlyos helyzet alakult ki. Bármikor várható volt Jellasicss támadása. Teleki Ádám elégtelennek érezve a haderőt közölte Csányival, hogy ha Jellasiccs betör az országba, visszavonul. Így is történt: Csányi a hadsereg visszavonulásának megkezdése után kiadta utasítását a nemzetőrcsapatok visszavonulására és hazaküldésére. Semmiképpen sem akarta a rosszul felszerelt, s csak a reguláris csapatok kiegészítésére szánt embereket végőrhídra küldeni.

A horvátok szeptember 11-én lépték át a Drávát – egyszerre több ponton is. Az előhad Gramont vezetésével Varasdnál, Jellasics a fő erővel Légrádnál kelt át és összehangolt hadmozdulatokkal Csáktornyt szállta meg, ahol már nem volt katonaság. Ezután Alsó-lendva és Letenye irányában kíséreltek átkelni a Murán. Lendvára azonban nem jutottak el első lendületre, mert az ott szolgálatot teljesítő nemzetőrök felgyújtották a muraszterdahelyi hidat. Letenyét szeptember 15-én foglalták el úgy, hogy Kempen hadteste egy ÉNY-i átkaroló hadmozdulat után kelt át a Murán és vonult Lendva–Letenye irányába. Jellasics seregének másik része Koltori mellett vert hidat és egyenesen Kanizsa irányában tört előre. A hadmozdulatokból kitűnik, hogy jelentősebb ellenállásra, védelmi erőkre számítottak. Szeptember 15-én került sor Kanizsa elfoglalására, amely jelentős pusztítással, fosztogatással járt együtt. A főserg 17-én vonult tovább a Balaton déli partján Pest irányába, a másik parton pedig a magyar főerők vonultak az ország középső területei felé. Úgy tűnt, hogy megyénk teljesen védtelen és kiszolgáltatott helyzetbe került. Csányi László azonban – a kormány biztatására is – Jellasics csapatainak hátában – népfelkelést hirdetett. Szeptember 22-én a megyei állandó bizottsághoz írt levelében a célt világosan megfogalmazta: „a megye közönsége a nemzetőrséget...arra használja fel, hogy az ellenség élelmiszerhez ne juthasson, igyekezzen őt hátulról és oldalvást éjjel-nappal üldözni, kisebb csatában megtámadni és fogyasztani...” Kossuth megbízólevelével ekkor csatlakozott hozzá Királyi Pál is. A felkelés adminisztratív központja egy ideig éppen Szepetneken volt, tevékenységük a fő célra: Kanizsa felszabadítására irányult.

Több kisebb, spontán akció után megyénkben is sor került egy jelentős akcióra: Nagykanizsa felszabadítására. Szeptember 23-án Vidos József és Horváth Vilmos alispánra bízták a Győr, Moson, Sopron, Vas, Veszprém és Zala megyei nemzetőrség mozgósítását, összehívását és Dél-Zalába irányítását. Október elejére Nagykanizsa körül mintegy 12–15 ezer főből álló népfelkelő csapat helyezkedett el. Az ellenség kb. 2000 főnyi rendes katonasággal, 6 ágyúval volt Kanizsán, Letenyén 300, Csáktornyan 200 főnyi őrséget hagytak. Október 2-ről 3-ra virradó éjszaka, miután a megszállók észrevették a körülzárásra irányuló tevékenységet – Nugent parancsot adott a város kirablására, csapataival – töltött ágyúkkal – végigvonult a városon és bevette magát a falakkal körülvett zsidótemetőbe. A kanizsai polgárok félreverték a harangokat, megtámadták a városban dúló, fosztogató katonákat. A nemzetőrök, népfelkelők ezután avatkoztak be a küzdelembe. 4 órai kemény harc után felszabadult Kanizsa. A horvátok végül is két irányban áttörve a gyűrűt, Miklósfán keresztül Légrad felé, illetve Letenyén keresztül futottak vissza a Muraközbe.

Az OHB október 10. után Perczel Mór hadtestét Muraköz felszabadítására rendelte. Október 16-án érkezett Nagykanizsára, itt csatlakoztak seregéhez a somogyi és a soproni nemzetőrök, valamint a zalaiak önkéntes, híres 47. zászlóalja. Így kb. 6000 főnyi sereggel rendelkezett.

A császári seregek egy része Kottorinál, a másik Letenyénél összpontosult. A támadást a Muraköz felszabadítására Perczel október 17-én indította meg. Seregét két részre osztotta. Az egyik, Gáspár András őrnagy vezetésével a Szepetnek-Molnári úton Kottori felé haladt, a másikat maga vezette Letenye irányába. Gáspár a tüzérségi előkészítés után kieroszakolta a folyón való átkelést és megfutamította a mintegy 1900 főnyi ellenséget. Alsódomborúban ismét győzelmet aratott. Az ellenség Letenye felé vonult vissza. Addigra azonban Perczel is sikerrel járt: felszabadította Letenyét és átkelt a Murán. Így a Kottori felől menekülők két tűz közé kerültek. Közülük mintegy 800 esett fogságba. Október 18-án került sor Csáktornya elfoglalására és a Muraköz teljes felszabadítására. Ezután Perczel néhány napot pihenéssel, seregének újjászervezésével töltött el. November elejére az ellenség a Dráván túl jelentős hadseregeket vonultatott fel egy tervezett ellentámadáshoz. Légradnál Teodorovich, Varasdánál Dahlen vezetésével horvát seregek, Friedaunál Burits osztrák császári csapatai gyülekeztek. Perczel tisztjeivel úgy döntött, hogy megelőzi a várható támadást, s megpróbálja legalább az egyik ellenséges csapatösszevonást megakadályozni, szétkergetni. Friedau irányába történő támadás mellett határoztak. Egyrészt ez volt a legerősebb hadtest a három közül, másrészt Varasd és Légrad felől jövő támadás néhány napig kisebb erőkkel is feltartóztatható volt a Dráva folyó vonalán. November 8-án hajtotta végre – fényes sikerrel – Perczel a támadást és verte szét Friedaunál Burits tábornok csapatait.

A Muraköz azonban mégsem maradt sokáig magyar kézben. Az őszi esőzések miatt félő volt, hogy az ideiglenes hidakat elviszi a víz a Murán és Perczel hadteste a Muraközben reked. November 11-én ezért a kiürítés mellett határoztak. Ezután a Mura vonalán nézett egymással szembe a két hadsereg egészen december közepéig.

A hadjárat jelentős terheket rótt a megyére. A hadsereg ellátása, az újoncozás, a nemzetőrök többszöri mozgatása nagy erőfeszítést követelt a megyei állandó bizottságtól és elsősorban a feladattal megbízott kormánybiztostól, Csertán Sándortól. Újabb önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj megszervezésére került sor – ezekből alakult meg az 56. honvédszászlóalj. Tovább nehezedett a helyzet, amikor Windischgrätz decemberi támadását követően Perczel hadtestének is el kellett hagynia a megyét, hogy egyesüljön a Görgey vezette fősereggel. December 19–20-án nagy hóban és hidegben vonultak el Zalalövő, Körmend irányába. A Mura menti védővonalat a nemzetőrökre bízta. Ismét népfelkelést hirdettek, de már eredménytelenül, ugyanis Perczel távozása után a császári csapatok átkeltek a Murán és megszállták a megyét. Azonnal megkezdtek a közigazgatás újjászervezését. Windischgrätz Fiath Ferencet nevezte ki császári biztosnak, aki a hatóságokat katonai irányítás alá helyezte, a megyei és városi közgyűléseket betiltotta. Rendeletileg feloszlatta a nemzetőrséget, a fegyvereket be kellett szolgáltatni.

A tavaszi hadjárat győzelemsorozata után május második felében ismét felszabadult megyénk az idegen uralom alól. Csertán Sándor – a miniszterelnök május 15-i rendeletével újból kinevezett kormánybiztos – május 29-én Zalaegerszegen ismét megalakította a megyei állandó bizottmányt, kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot. Biztonsági okokból – mivel Egerszeg könnyen megtámadható – Keszthelyre tette át székhelyét. Innen hirdették meg az újabb népfelkelést július elején, az orosz betörésről érkező hírek hatására. Kanizsa és Letenye körül csoportosuló nemzetőröknek nem sikerült megakadályozni az újabb jelentős erőkkel meginduló támadást. Július 12-én Zalaegerszeg, 15-én Nagykanizsa is megszállás alá került. Július 16-án még Noszlopy Gáspár portyázó huszárjai törtek be Kanizsára, de Burits hadteste véglegesen letörte a megyében még meglévő ellenállást.

Csertán Sándor a visszavonuló nemzetőröket és népfelkelőket a reménytelen helyzetben feloszlatta és hazaküldte. A honvédseregekben harcoló zalai katonák közül a 7. zászlóalj Lipótváron, a 47. Világosnál tette le a fegyvert. Legtovább a 56. zászlóalj tartott ki. Ők október 4-én Komáromnál fejezték be a harcot.

Ezzel lezárult Zala megye történetének dicsőséges fejezete, s kezdetét vette a terror, az elnyomás korszaka. A forradalom és szabadságharc során vezető szerepet vállalókra börtön, a honvédekre, tisztekre a császári seregbe való besorozás várt. A történetek kis részét megőrizte a nép emlékezete, a levéltárak poros iratkötegei. Az események tényeinek további részletes feltárásán pedig még van munkálkodni való.

Vajda László

Az egri Eszterházy Károly Főiskola honismereti kollégiumának hallgatói

az érseki rezidencia sarkán elhelyezett Kossuth-émléktábla előtt a 150 évvel ezelőtti toborzó napra emlékeztek. Az emléktábla felirata: „E palota udvarán mondta 1849. március 31-én Kossuth Lajos: »Itt nem hirdetni, itt csak tanulni lehet a hazafiságot.«”

Misóczki Lajos

